

Lengyel György - Szabó Laura

(Budapesti Corvinus Egyetem)

Erőforrások, tervek és szubjektív jólét

1. Bevezető: a probléma

Vannak, akik terveket szőnek, világos elképzelésekkel rendelkeznek jövőjükre vonatkozóan és vannak, akik nem. Vannak, akik erőforrásokat mozgósítanak céljaik megvalósítása érdekében és vannak, akik inkább álmodozni szeretnek arról, hogy mit kéne tenni. Mi itt elsősorban azt vizsgáljuk, hogy milyen összefüggés van a tervező és célmegvalósító attitűd, valamint a társadalmi körülmények, a rendelkezésre álló materiális, kulturális és társadalmi erőforrások között.

Második kérdésünk a szubjektív jóléttel kapcsolatos. Azt tudjuk, hogy az anyagi jólét, valamint az elégedettség és a boldogság között korántsem lineáris az összefüggés (Hegedűs 2001, Diener et al. 1997, Lengyel-Hegedűs 2002, Lengyel-Janky 2003, Szabó 2003). Azt is tudjuk, hogy a társadalmi és a kulturális erőforrások többsége pozitív kapcsolatban áll a szubjektív jóléttel, ám a kapcsolat iránya nem minden esetben világos. Azt kevésbé ismerjük, hogy milyen összefüggés van a tervező, célmegvalósító attitűd és a szubjektív jólét között. A szakirodalom alapján azt valószínűsíthetjük, hogy a célok megléte és a szubjektív jólét közt pozitív kapcsolat van (Diener és Fujita 1995, Halisch és Gepper 1998, Brunstein et al 1998, Sheldon 2001, Sheldon és Elliot 1999). Az is sejthető, hogy a célmotiváltság és a célok tartalma egymástól függetlenül is befolyást gyakorolhatnak az életminőségre (Ryan et al 1999). Magunk hajlunk arra, hogy a tervezést, a célmegvalósítást és a célok tartalmát az erőforrásoktól független magyarázó változóknak tekintsük, melyek segíthetnek az egyenetlen kapcsolatok tisztázásában.

Az összefüggésrendszer, amit vizsgálni kívánunk azért is bonyolult, mert mind a függő, mind a független változók körét több tényezővel mérjük. A függő változókat az elégedettség és a boldogság dimenzióival operacionalizáljuk.

Az erőforrások közt nem csupán a mozgósítható jövedelmet és vagyont, hanem a munkaerő- és tőkepiaci pozíciókat is számításba vesszük, ami a weberi osztályértelmezéshez áll közel. A szubjektív osztályhelyzet (és anyagi helyzet) mérlegelése pedig hozzásegíthet a valós összefüggések pontosabb megértéséhez, az objektív és a szubjektív pozíciók közti átfedések és különbségek megértéséhez. A kulturális erőforrások közt nem csupán az iskolai végzettséget, mint a bourdieui inkorporált kulturális tőke indikátorát vesszük számításba, hanem a nyelvtudásra, a számítógépes tudásra és a tájékozottságra vonatkozó tényezőket is. A társadalmi erőforrások között mérni kívánjuk a személyes kapcsolatok meglétét és a kognitív mobilizáció révén valamelyest azok tartalmát is. Számításba vesszük a generalizált és az intézményekbe vetett bizalom változóit, valamint a normakövetésre való hajlandóságot.

Ami a tervező és a célmegvalósító magatartás jelenségét illeti, ezt olyan kérdésekkel közelítjük meg, amelyek tisztázzák, hogy vannak-e tervei a válaszadónak, ha igen, mi a legfontosabb terve, s tett-e valamit ennek megvalósítása érdekében. Látni kell, hogy itt az első jelentős eltérés azok közt van, akik szoktak tervezni és akik nem. A második jelentős eltérés várhatóan azok közt van, akik proaktív módon mozgósítják erőforrásaikat a célok megvalósítása érdekében és akik nem. Egy harmadik lehetséges eltérés a célok természetéből adódhat. Vannak, akik olyan célokat tűznek ki, amelyek a meglévő élethelyzetet tartják fenn és javítják, vannak, akik ezzel szemben felrúgnák az adott helyzetet, s változtatnának: vállalkozásba fognának, munkahelyet váltanának, elköltöznének,

vagy kivándorolnának. Itt a változtatásra irányuló célok és a szubjektív jólét kognitív aspektusa, az elégedettség közötti összefüggés nyilvánvalóan kétirányú. Az élethelyzettel való elégedetlenség egyik lehetséges (bár nem kizárólagos) forrása lehet a változtatásra irányuló terveknek. A tervek megléte viszont már pozitív várakozásokkal járhat, s így ugyancsak pozitívan befolyásolhatja az elégedettséget és a boldogságot. A jelenség szekvenciális természetéből adódóan arra kell gondolnunk, hogy a kérdés keresztmetszeti vizsgálattal nehezen eldönthető. A rendelkezésünkre álló adatbázis két egymást követő év panel adatait tartalmazza a kaposvári kistérség felnőtt népességére reprezentatív minta alapján. Ez lehetővé teszi, hogy a kölcsönhatásokat kiszűrjük, s arra koncentráljunk, hogy a t(1) időpontban meglévő tervek célok, azok természete miként befolyásolják a t(2) időpontban megfigyelhető elégedettséget és boldogságot.

A célok, tervek másik lehetséges interpretációs kerete nem a változtatás/fenntartás dimenzióját, hanem a szakirodalomból ismert külső és belső célok distinkcióját veszi alapul. A belső célok a valahová tartozás értékei köré szerveződnek, míg a külső célok inkább az anyagi siker, a befolyás elemeit veszik számba. Az operacionalizálás során igen körültekintően kellene eljárunk, s a külső és belső motiváltság eldöntésekor csak azokat az itemeket bevonni, amelyekről valóban jól eldönthető, valószínűsíthető a motiváltság jellege. Megjegyezzük: nagyobb apparátuson végzett külön vizsgálatot érdemelne az a jelenség, amit az áthúzó, tartós attitűdök problémájaként írhatunk le. Vannak olyan értékek és attitűdök, amelyek időben kevésbé változnak, s vannak, amelyek igen. Az áthúzó attitűdökre az események és az intermedier változók nem gyakorolnak hatást. Érdemes lenne vizsgálni több időpontra, több kulturális közegben végzett panel adatbázison, melyek az áthúzó attitűdök, s melyek azok, amelyek változnak. Azt is érdemes lenne vizsgálni, hogy a célok, tervek milyen időbeli konzisztenciát mutatnak. Ha az attitűdök változékonyak, az is legalább két kérdést vet fel: vannak-e szabályszerűségek az attitűdök változásaiban (pl. olyanok, amelyek az egyének szintjén nem, de a társadalmi csoportok szintjén megfigyelhetők, vagy mikroszinten is ciklikusak), s mik lehetnek e változások vélhető okai? E kérdésekhez egy másik tanulmányban tervezzük adalékokkal szolgálni, itt csupán jelezni kívánjuk meglétüket.

Tanulmányunkban végig tervekről és célokról beszélünk, s ezeken a következőket értjük: az egyéni célok a személy kompetenciájába tartozó kívánatos jövőbeli állapotokra, a tervek pedig az ilyen jövőbeli állapotok elérésére vonatkozó elképzelések. Azt, hogy ezek az elképzelések mennyire explicitek, mennyire konzisztensek, mennyire reálisak és mennyiben társulnak cselekvési hajlandósággal, a kutatásoknak kell eldönteniük. Meg kívánjuk jegyezni, hogy amikor kívánatos jövőbeli állapotról beszélünk, azon többnyire valami jó céltételezését értjük, de a konceptuális keretekbe belefér az is, hogy éppen valami rossz állapotnak az elkerülése tűnik kívánatosnak. Továbbá, mikor kívánatos jövőbeli állapotokról beszélünk, azok köre meglehetősen tágas lehet: a világbéke, avagy az igazságos társadalom megteremtése, a terrorizmus és a madárinfluenza elkerülése, a rák gyógyszerének feltalálása is bizonyára ezek körébe tartozik. Gyermekeként valóban gyakran fogalmazunk meg ezekkel kapcsolatos ambiciózus célokat, felnőttként azonban már viszonylag ritkán tesszük ezt, mivel kevesen mondhatják el közülünk magukról, hogy e kívánatos állapotokra érdemi személyes befolyással bírnak. Politikusok, specialisták és az aktivisták kivételével kevesen hiszik azt magukról, hogy a kívánatos világállapotokra személyes hatásuk lehetne. Ezért korlátozzuk figyelmünket az egyén kompetenciájába tartozó célokra.

A célok, tervek, erőfeszítések meglétét az értelemmel bíró élet kategóriájával írjuk le. Nem kívánjuk azt a benyomást kelteni, hogy csak az evilági, körülményeinkhez igazodó célok és erőfeszítések adhatnak értelmet életünknek, hiszen sokan vannak, akik életük értelmét transzcendens célokban találják meg. Szólnak érvek mellett, hogy az ilyen transzcendens célok pozitív

kapcsolatban állnak a szubjektív jóléttel, tehát, hogy az ilyen elveket vallók elégedettebbek és boldogabbak az átlagnál. Azt azonban joggal mondhatjuk, hogy a körülményekhez igazított, az egyén kompetenciájába tartozó evilági célok, tervek és erőfeszítések is az értelemmel teli élet kategóriájába tartoznak, s mi e tanulmány keretei közt ez utóbbiakkal kívánunk foglalkozni.

A célkitűző és célmegvalósító attitűdöknek gazdag szociálpszichológiai irodalma van (Szabó 2005). Ebből egyebek közt az derül ki, mint említettük, hogy a célok fontos szerepet játszanak a jólét percepciójában. Továbbá, Sheldonnak és kutatótársainak (2004) sikerült bizonyítani, hogy mind a cél-tartalom, mind pedig a cél-motiváció befolyásolja az egyének jólétét. Ennek az eredménynek az lehet a következménye, hogy nemcsak arra kell fókuszálni, hogy milyen célt követünk, hanem arra is, hogy miért követjük: azért-e, mert személyesen is fontosnak érezzük, vagy mert erre kötelezve érezzük magunkat. Az eredmények azt is jelezték, hogy a jólét és a külső célok közötti negatív kapcsolat erősebb, mint a belső cél-tartalmak és jólét közötti pozitív kapcsolat.

A társadalomtörténeti szakirodalomban felmerült annak a lehetősége, hogy az elitek rekrutációja során érvényesül egyfajta Buddenbrook effektus: a halmozódó erőforrások generációról-generációra csökkenő ambíciókkal és készségekkel társulhatnak (Barker-Levy_Leboyer 1982). Mi azonban nem gondoljuk, hogy ami - ha nem is szükségképpen igaznak, de - plauzibilisnek tűnhet az elit tagjaira, s azok leszármazottaira, az igaz kell legyen a társadalmi csoportok közötti összehasonlításra is. Ellenkezőleg, azt várjuk, hogy az erőforrások és a proaktív attitűdök közt pozitív összefüggés van. A reaktív attitűdök – a kivonulás és a tiltakozás - gyenge kapcsolatban álltak a szubjektív jóléttel (Lengyel 2001/2002), érdemes tehát megvizsgálni azt is, milyen a kapcsolat az életminőség és a proaktív beállítottság között.

Kutatásunk egy metszetében gyakorlatilag azt vizsgáljuk, milyen összefüggések léteznek a képességek-adottságok –erőforrások és a szubjektív jólét között. Ezeket a vizsgált mutatókat egy modellben is elhelyeztük, mely azt írja le, hogy az életminőség egy adott időpontban egyfelől a képességek, valamint az ezeket valószínűsítő erőforrások, adottságok és körülmények, másfelől pedig az ezekre reflektáló egyén szubjektív jólétének együtteseként fogható fel. Ez a fejtegetés a képességek konceptualizálása révén összekapcsolja az életminőség, valamint az akciópotenciál kérdéseit.

Itt az akciópotenciál nem más, mint az egyének képessége és készsége arra, hogy helyzetükön javítsanak, vagy helyzetük romlását megakadályozzák. Az életesélyek egészét tekintve már nem csak a készségekről és képességekről van szó, hanem a célokról, várákosokról és az erőfeszítésekről is, tehát arról, hogy az egyén nem csak elvileg képes és hajlandó megtenni valamit, hanem tevőlegesen akarja is azt, mérlegeli az esélyeit, célokat, terveket fogalmaz meg.

Ezen fogalmak, mint az akciópotenciál, készségek, képességek, erőfeszítések segíthetnek megérteni olyan jelenségeket, amelyek során nem az történik, amit várnánk pusztán az erőforrások alapján. Segíthetnek megérteni a várákosokat, az életesélyeket és a jövőbeni életminőség alakulását is. Ugyanakkor a képességekkel, adottságokkal, körülményekkel összefüggésbe állítva pontosabban megérthetjük az ambíciók, aspirációk, motivációk, szubjektív megítélések társadalmi mintázatait is.

2. A kutatásról: a mintaleírás és a változók bemutatása

Mintaleírás

A kaposvári kistérségben végzett, „*Információs technológia és életminőség*” című vizsgálat 2002 és 2003-ban készült, a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Intézete koordinálása alatt. A kutatás egy panelfelvétel, két egymást követő évben zajlottak a felvételek, az első (t1) 2002-ben, a második (t2) 2003-ban. A minta a kaposvári kistérség felnőtt népességét a fő demográfiai szempontok (nem, életkori csoportok és településtípus) szerint reprezentálja.

A minta súlyozatlan, illetve súlyozott alapmegoszlásait az alábbi tábla tartalmazza.

1. tábla: Kontroll változók: demográfiai változók eloszlása

Nem:	Életkori csoport:				Településtípus:			
	unwght	wght		unwght	wght		unwght	wght
Nő	60%	55%	1911-1958 között	69%	60%	Kaposvár	52%	50%
Férfi	40%	45%	1959-1984 között	31%	40%	Kaposvár környéke	48%	50%

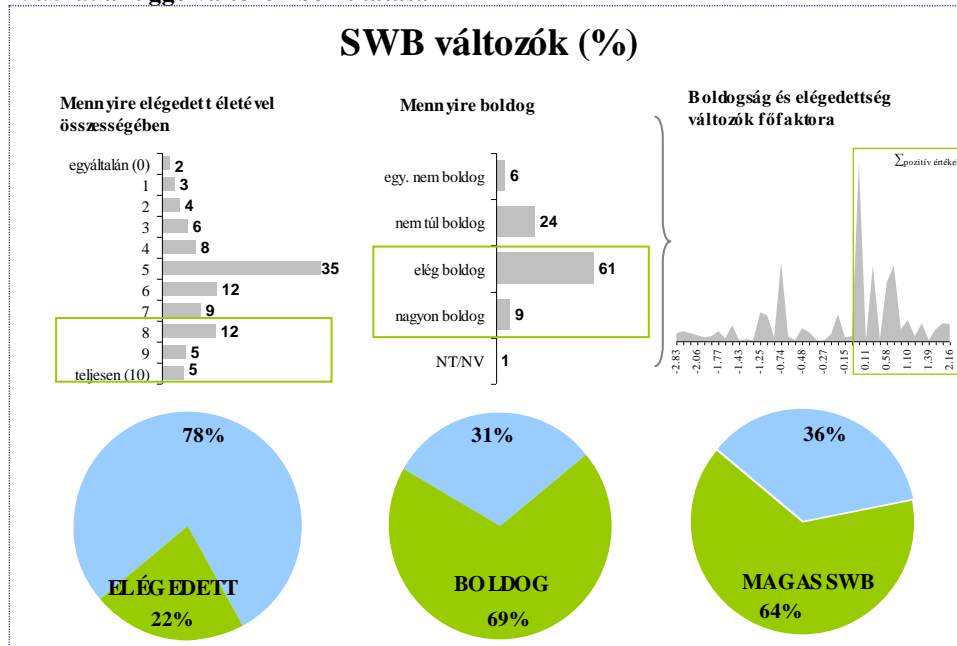
A függő változó

A szubjektív életminőséget egy 11 fokú elégedettség – és egy 4 fokú boldogság skálával mértük. A kérdések pontosan így szóltak: „Általában véve jelenleg mennyire elégedett az életével?” (0=egyáltalán nem elégedett, 10= teljesen elégedett), „Mit mondana, mennyire boldog, ha mindent egybevetve gondol mostani életére?” (1= egyáltalán nem boldog, 2=nem túl boldog, 3= elég boldog, 4= nagyon boldog).

A két szubjektív életminőség indikátor változó közötti korrelációs együttható értéke 0.586, és .01 szinten szignifikáns. Vagyis, erős az összefüggés e két változó között, de nem annyira erős, hogy feltételezni lehessen, hogy ugyanazt a jelenséget mérik. Ennélfogva értelmét látjuk a két változó mögött lévő látens változó megkeresésének, főfaktorelemzéssel¹. A főfaktorelemzés során létrejövő *faktor szkór* változót tekintjük a szubjektív életminőség indexnek. Ez egy (0,1) eloszlású folytonos változó, mivel standardizált változókból hoztuk létre. Minden egyénnek van egy faktor szkórja, amely a boldogságra és elégedettségre adott válaszainak közös faktorát, közös „válaszát” jelenti.

¹ A 11 fokú elégedettség és 4 fokú boldogság skálákat standardizáltuk, és utána főkomponens elemzést végeztünk. A főfaktorelemzés során egyetlen változó (főfaktor) jelent meg, amely 78%-ban magyarázza a két összetevő változó variációját. Mind az elégedettség, mind a boldogság egyforma „súllyal” szerepel a főfaktorban: a főfaktor és elégedettség, illetve boldogság változók közötti korreláció 0.885. Az elégedettség és boldogság változók hiányzó eseteit (1, illetve 5 eset) átlaggal helyettesítettük a főfaktor elemzés során.

1. ábra: a függő változók bemutatása

Ha elégedettnek csak azokat tekintjük, akik a 0-10 fokú skálán 8-9-10 értékeket választottak, akkor a kaposvári térségben megkérdezettek 22% elégedett életével. A boldog személyek aránya (69%) azoknak a személyeknek az arányát jelöli, akik nagyon boldognak vagy elég boldognak vallották magukat. Ha alacsony szubjektív életminőségű egyéneknek azokat a személyeket definiáljuk, akiknek a faktorszór értékei negatívak, míg magas szubjektív életminőségű egyéneknek azokat, akinél a faktorszór változó értékei pozitívak, akkor a kaposvári térség megkérdezettjei körében az alacsony szubjektív életminőségű egyének aránya 36%, míg a magas szubjektív életminőségű egyéneké 64%.

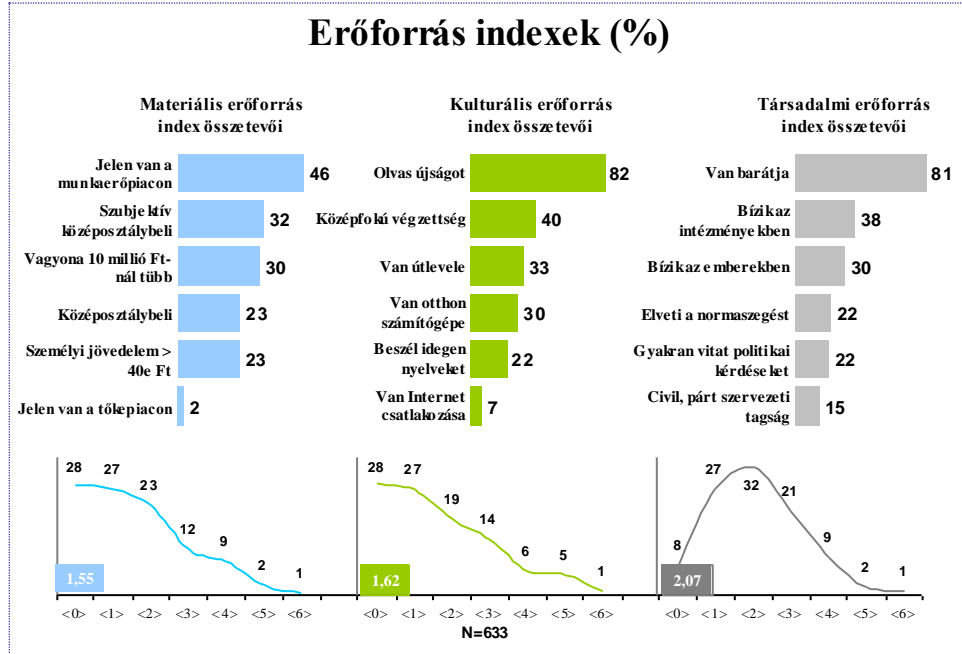
A kontroll változók

A demográfiai jellemzőket leíró változók mellett az erőforrás indexeket is kontroll változóknak kezeljük. 6-6 olyan változót választottunk ki a mutatók közül, amelyek különböző erőforrás-formákat jelölnek

A materiális erőforrásokat leíró változók között nemcsak a jövedelmet, hanem a merőpiaci helyzetet, vagyont és tőkejövedelmet is figyelembe vettük. A kulturális erőforrások között nemcsak az iskolai végzettséget, hanem az idegen nyelvismeretet, és a számítógépes írástudást is figyelembe vettük. A társadalmi erőforrások összetevői közé pedig a barátok és a bizalom mellett a civil szervezeti tagságot, a normaszegés elvetését és a kognitív mobilizációt is bevettük.

Az „igen” vagy egyetértő válaszokat aggregálva, 3 erőforrás indexek képeztünk, amelyek értékei 0-6 között terjednek. Az indexek 0 értékei jelölik, hogy a hat összetevő közül egyikkel sem rendelkezik az egyén, míg az index 6 értékei jelölik, hogy mindegyik összetevővel rendelkezik az egyén. Az erőforrás indexek hatos értékével „rendelkező” egyének aránya alig 1%.

2. ábra: Kontroll változók: az erőforrás indexek összetevői és az indexek eloszlása

Ha az erőforrás indexek átlagait és megoszlásait vetjük össze, akkor úgy tűnik, a kérdezettek leginkább társadalmi erőforrásokkal vannak ellátva (átlag: 2,07), kevésbé kulturális (átlag: 1,62), és legkevésbé materiális erőforrásokkal (átlag: 1,55). Az indexek eloszlása is eltérő: míg az MT és KT indexek hasonló görbületűek, s igen nagy egyenletlenségre utalnak, addig a TT indexé teljesen más, a normális eloszláshoz közelítő formát mutat. A számításba vett materiális és kulturális erőforrásokból a lakosság többsége legfeljebb eggyel, vagy eggyel sem rendelkezik, társadalmi erőforrásokból a többség kettőnél többel bír.

Az erőforrás indexek összetevőinek változóit, a kérdőív kérdéseit az 1. Függelékben mutatjuk be.

Magyarázó változók

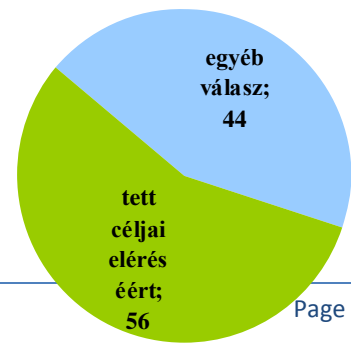
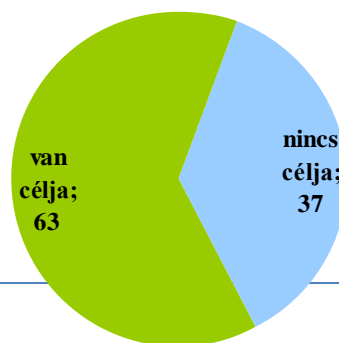
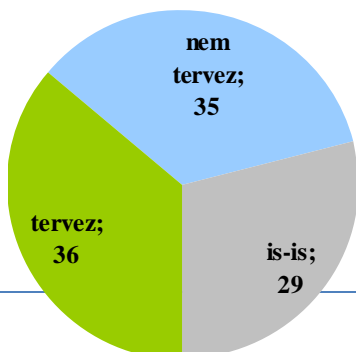
A magyarázó változóink a cél-változók: tervező-e, van-e legfontosabb célja a jövőre nézve és tett-e bármit a cél érdekében. A kérdések pontos szövege így hangzott:

- Vannak, akik terveket készítenek az életben, s vannak, akik nem. Ön mennyire tartja magát olyan embernek, aki tudatosan tervezi az életét?

Nagyon igen/ inkább igen/ is-is/ inkább nem / egyáltalán nem

- Meg tudná mondani, hogy jelenleg mi a legfontosabb terve saját, vagy a családja jövőjére vonatkozóan? (nyitott kérdés)

- Tett-e már valamit e terv megvalósításának előkészítésére? *Igen / nem*

3. ábra: A magyarázó változók eloszlása

A kaposváriak 36%-a tervező attitűdűnek véli magát, míg 35% nem, illetve 29% igen is, meg nem is.

Arra a nyitott kérdésre, hogy mi a legfontosabb céljuk a saját vagy családjuk jövőjére vonatkozóan, a kaposváriak 63%-a tudott valamilyen célt említeni és 37% nem. A célok többsége materiális, a család jólétére vonatkozó cél volt (ld. a 2. Függelékben).

A kérdezettek kicsivel több, mint fele, 56% tett már erőfeszítést a céljai elérése érdekében – tehát nem mindenki azok közül, akiknek van célja. A kaposvári kistérségben élők 43% válaszolt nemmel erre a kérdésre, míg 1% bizonytalan volt.

3. A hipotézisek

Hipotézis1. Az akciópotenciál reaktív formáinak (kivonulás, radikális tiltakozás) elemzései azt jelezték, hogy az erőforrások kedvezőbb kombinációjával rendelkezők nagyobb hajlandóságot mutatnak mind a kivonulásra, mind a tiltakozásra. (Lengyel 2001/2002). Az SWB kutatások pedig azt mutatták ki, hogy a demográfiai jellemzők viszonylag keveset magyarznak az SWB variációjából, és azt is, hogy nem feltétlenül boldogabbak a gazdagabbak. (Campbell et al. 1976, Andrew és Withey 1976, Argyle 1999; Inglehart és Klingemann, 2000, Diener, Biswas-Diener 2000a, b; Veenhoven 1997, Sandvik et al. 1993, Diener, E., és Oishi, S. (2000)

Ezeket a kutatási előzményeket figyelembe véve feltételezzük, hogy az életesélyek proaktív formáira is igaz, hogy erősen összefüggenek az erőforrásokkal, míg az SWB kevésbé.

Hipotézis 2. Az SWB múltbeli kutatásai, és azok a kutatási irányok, amelyek az értelemmel teli élet feltételeit vizsgálták, hajlanak arra az eredményre, hogy mindkét mérőszám szorosan függ az egyén szubjektív percepciójától, hogy neki fontos céljai vannak és kielégítően halad elérésük felé. Erre alapozva fogalmaztuk meg második hipotézisünket, miszerint a szubjektív jólét és a célok között pozitív a kapcsolat. Mivel a célok, tervek t(1), míg az elégedettség, boldogság t(2) időpontbeli állapotot tükröznek, a kapcsolat oksági jellegű lehet.

Hipotézis 3. Harmadik hipotézisünkben azt is megfogalmaztuk, hogy az életesélyek proaktív formái a demográfiai adottságoktól és az erőforrásoktól függetlenül is pozitív oksági összefüggésben állnak a szubjektív életminőséggel. Arra gondolunk tehát, hogy a célkitűző, tervező attitűd önmagában is hozzájárul az elégedettséghez és a boldogsághoz, ahhoz, hogy félelem nélkül éljünk, s a környezetünkől érkező impulzusokat inkább pozitív, mint negatív terminusokban érzékeljük. Éppen azért gondoljuk ezt, mert a túlnyomórészt pszichológiai szakirodalom ilyenfajta eredményekre jutott. Mi most megpróbáljuk szociológiai eszközökkel alátámasztani azt az érvet, hogy a teleologikus attitűd nem pusztán más változók hatását közvetíti.

Hipotézis4. Az is sejthető továbbá, hogy a szubjektív jólét két komponense, az affektív és kognitív komponensek, eltérően viselkedhetnek a célorientált attitűdök tekintetében. Az akciópotenciál reaktív formáinak (kivonulás, radikális tiltakozás) elemzései azt jelezték, hogy nem

azok mutatnak átlag feletti akciópotenciált, akik életükkel elégedetlenek, valamint hogy a készségek és SWB között gyenge volt a kapcsolat (a tiltakozás és az elégedettség között gyenge volt, a kivonulás és az elégedettség között pedig nem volt kimutatható összefüggés). Alapvetően azt gondoljuk, hogy a célok, tervek a szubjektív jólét mindkét formájával pozitív kapcsolatban állnak. A helyzet jobbítására vagy a romlás megakadályozására tett változtató szándék azonban magában hordozhatja a fennállóval való elégedetlenséget is, míg proaktív magatartásként, nagyobb örömet, nagyobb belső harmóniát valószínűsít (Lengyel 2001/2002). Tehát míg az elégedettség és a célok összefüggése ellentmondásos, s feltehetőleg egymást gyengítő hatásokat takarhat, addig a célok és az affektív tartalmak összefüggése egyértelműbb. Ezek alapján fogalmaztuk meg negyedik hipotézisünket, miszerint a célok, tervek erősebben függenek össze a boldogsággal, mint az elégedettséggel.

4. Elemzések, összefüggések

Mitől függ, hogy vannak-e terveink, céljaink, s hogy teszünk-e megvalósításuk érdekében?

Mivel nem tudunk sok részletet arról, kik azok, akik magasabb akciópotenciállal rendelkeznek, előbb ezt próbáltuk körbejárni adataink alapján. Erre vonatkozóan nem fogalmaztunk meg hipotézist, de előző kutatási eredmények arra engednek következtetni, hogy azok körében magasabb az akciópotenciál, s így azoknak kedvezőbbek az életésélyeik, akik az erőforrások előnyösebb kombinációival rendelkeznek (Lengyel 2001/02).

Az átlagosnál inkább jellemezte a tudatos tervezői mentalitás azokat, akik jelen vannak a munkaerőpiacon, akik tíz millió forintot meghaladó vagyonnal rendelkeznek, akik a középosztályhoz tartoznak, vagy magukat oda tartozónak érzik. Ugyanez mondható el arról a közel kétharmados többségről, akik megneveztek valamilyen konkrét célt. A célmegvalósító magatartás ugyancsak az átlagosnál inkább jellemezte a munkaerőpiacon jelenlévő, a középosztályhoz tartozó, s a vagyonosabb osztály tagjait. (lásd 2. Táblázat)

(MT) A tőkepiaci jelenlét, a vállalkozói, illetve a munkanélküli lét a táblastatisztikák tanúsága szerint nem mutat szignifikáns összefüggést a célkijelölő, tervezői és célmegvalósító attitűddel. Az ok az, hogy - bár ezen csoportok beállítottsága jelentősen eltér az átlagtól (az előbbi kettő pozitív, míg az utóbbi negatív irányban) - a kis említési gyakoriság ez az alapösszefüggést nem módosítja.

Az esetlegesen meglévő rejtett összefüggéseket a regressziós elemzés hozhatja felszínre. A materiális erőforrásokkal és a demográfiai változókkal lefuttatott logisztikus regressziós modellek tanúsága szerint azonban valós összefüggést a tervezői attitűd a nemmel, az életkorral és a vagyoni helyzettel mutatott. A fiatalabb kor és a nem másfélszeresen, a vagyon közel kétszeresen növelte a *tervező mentalitás* esélyeit. A *célok meglétét* ezek mellett a szubjektív osztályhelyzet befolyásolta. Az *erőfeszítések* pedig a kor mellett a szubjektív osztályhelyzettel álltak kapcsolatban, oly módon, hogy a középosztályi identitás mintegy háromszorosan növelte a tervek realizálási esélyét.

2. táblázat: A tervek és a célok összefüggései a demográfiai változókkal, valamint a materiális, kulturális és társadalmi erőforrásokkal (Phi/Cramer's V)

	Tudatosan tervezi életét	Van célja	Tett is tervei realizálása érdekében
Demográfiai jellemzők			
Nem	0.13**	0.16***	0.14**
Kor	0.08*	0.21****	0.19****
Település	Ns	0.13***	0.14***
Materiális erőforrás index összetevői			
Munkaerő-piaci jelenlét	0.12***	0.21****	0.19****
Tőkepiaci jelenlét	Ns	Ns	Ns
Szubjektív osztály-helyzet	Ns	0.17***	0.17***
Középosztály	Ns	0.09*	0.11**
Vagyon	0.14**	0.12*	Ns
Személyes jövedelem	Ns	Ns	Ns
Kulturális erőforrás index összetevői			
Nyelveket beszél	0.12**	0.15***	0.19***
Van útlevele	0.17****	0.11**	0.13**
Van Internet-kapcsolata	0.15****	0.09*	0.11**
Iskolai végzettség	0.15***	0.23****	0.22****
Újság-olvasás	0.1*	0.14***	Ns
Van számítógép otthon	0.14***	0.16****	0.2****
Társadalmi erőforrás index összetevői			
Van-e barátja	0.16****	0.2****	0.19****
Normaszegés	Ns	Ns	Ns
Intézményekbe vetett bizalom	0.11***	0.09*	0.09*
Általános bizalom	Ns	0.13***	0.08*
Kognitív mobilizáció	0.09*	0.12***	0.11***
Civil szervezeti és párttagság	Ns	Ns	Ns

Szignifikancia *=.05, **=.01, ***=.001, ****=.0001

Ns.: nem szignifikáns a két változó közötti kapcsolat

(KT) A tudatos tervezői attitűd szorosan kapcsolódik a kulturális erőforrások indikátoraihoz. Jelentősen felülreprezentált a nyelveket beszélők, az útlevelel rendelkezők, a számítógépezők, internetezők, a diplomások, s némiképp a középfokú végzettséggel és szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők körében is. Ezzel szemben az általános iskolai végzettségűek körében jóval átlag alatti. Felülreprezentált azok körében is, akik az átlagosnál többet olvasnak újságot, ám nem azok közt, akik az átlagosnál lényegesen több időt töltenek ezzel. Ez utóbbi jelenség magyarázata vélhetőleg az életkorral és a munkaerőpiaci aktivitással hozható összefüggésbe.

Hasonló összefüggés érvényesül a célok említési gyakoriságát illetően is. A lényeges eltérés az, hogy célokat legnagyobb arányban a diplomások mellett a szakmunkások említettek: az átlagos 63 %-al szemben 74 és 72 %-uk, míg az érettségizettek körében 68 % volt ez az arány. A jelenség a képzettségi csoportok nemek szerinti különbségeivel állhat összefüggésben.

A *tervek realizálása* érdekében tett erőfeszítések magyarázata során a kulturális erőforrások hasonló irányban hatottak, de szerepük még erősebbnek bizonyult, mint a tervezői és a célkijelölő attitűdök esetében.

A logisztikus regressziós egyenletek annyiban módosítják ezt a képet, hogy a tudatos tervezői attitűd tekintetében a kor és a nem hatásai mellett az újságolvasás, az útlevel és a nyelvtudás bizonyult fontosnak. Az iskolai végzettség és a digitális írástudás változói rendre kiestek a magyarázó változók közül. A célok kijelölése esetén hasonló magyarázattal találkozunk, ám az iskolai végzettség bizonyult fontosnak, míg az útlevel elveszítette szignifikanciáját. A tervek megvalósítására tett erőfeszítések vonatkozásában a kor és a nem mellett a nyelvtudás és a digitális írástudás bizonyult fontos kulturális magyarázó faktornak.

(TT) A táblastatistikák tanúsága szerint a társadalmi erőforrások közül az erős kapcsolatok megléte és a kognitív mobilizáció, valamint az intézményekbe vetett bizalom mutat összefüggést a *tervezői attitűddel*. A generalizált bizalom, a civil szervezeti tagság és a normaszegő magatartás nem gyakorol hatást. A *célok megjelölése* és a tervek realizálására fordított erőfeszítések ugyancsak a fenti tényezőkkel mutatnak kapcsolatot, továbbá a generalizált bizalommal is.

A logisztikus regressziós modellekben, amelyekben a fenti tényezők mellett a demográfiai változókat is számításba vettük, s ahol a változók egymás hatásait kontrollálják az erős kapcsolatok megléte és az intézményekbe vetett bizalom bizonyult fontosnak a demográfiai tényezők mellett a tudatos tervezői attitűd magyarázatában. A célok meglétét ezek mellett a generalizált bizalom és a kognitív mobilizáció, míg a tervek realizálására fordított erőfeszítéseket a kognitív mobilizáció hatásai is magyarázták.

Logisztikus regressziós elemzésekkel a demográfiai jellemzők és erőforrás indexek *együttes modelljét* is vizsgáltuk. Az 4. ábrán az $\exp(B)$ esélyhányadosok értékeit ábrázoltuk². A logisztikus regressziós elemzések során nem az esélyhányadosok nagyságát, hanem inkább azt kísértük figyelemmel, hogy egynél nagyobb, vagy kisebb-e az értékük és hogyan alakulnak a modell illeszkedését jelző mutatók. Amint a 3. táblázatban bemutatjuk, a modellek jól illeszkednek, és mind a demográfia adottságokat leíró változókat tartalmazó modell, mind az erőforrási paramétereket tartalmazó modellek bevonása szignifikánsan javított a cél-változókat becselő modellek illeszkedésén.

3. táblázat: A cél-változók logisztikus regressziós elemzése, a modell mutatóinak alakulása

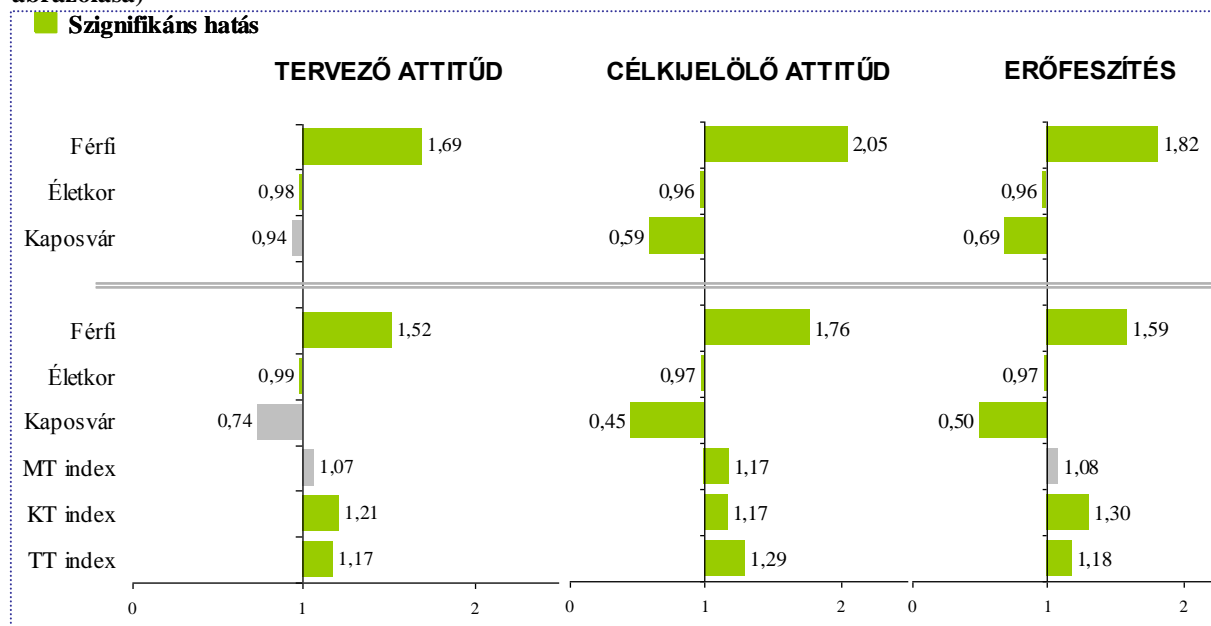
	TUDATOS	VAN CÉLJA	ERŐFESZÍTÉS
<i>INITIAL -2 LL</i>	829,077	833,373	868,386
<i>DEMO</i>			
<i>MODEL -2 LL</i>	802,644	741,689	788,557
Chi-square / Df/ Sig.	26,43 / 3 / 0,000	91,68 / 3 / 0,000	79,83 / 3 / 0,000
<i>ERŐFORRÁSOK</i>			
<i>MODEL -2 LL</i>	780,291	709,767	756,531
Chi-square / Df/ Sig.	22,35 / 3 / 0,000	31,92 / 3 / 0,000	32,03 / 3 / 0,000

² Ha $\exp(B) > 1$: azok körében nagyobb az esély a tervezői attitűdre, a célkijelölő attitűdre és arra, hogy az illető tesz is erőfeszítést céljai elérésére.

Ha az egyedi paraméterek „hatását” vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a céltudatos attitűd inkább jellemzi a férfiakat, és a vidéken lakókat (4. ábra). A tervező attitűd nem mutat szignifikáns összefüggést a településtípussal, sem akkor, amikor a demográfiai jellemzőket vizsgáljuk együtt a regressziós modellben, sem akkor, amikor a demográfiai jellemzők és erőforrás indexeket együtt vizsgáljuk. A materiális erőforrás index kivételével, bármilyen erőforrással van ellátva az egyén, nagyobb az esélye annak, hogy tervező legyen, célja legyen és erőfeszítéseket is tegyen érte. A materiális erőforrás indexek magas értéke csak a céljelölő attitűdöt valószínűsíti a demográfiai jellemzőktől függetlenül.

A demográfiai adottságok hatása akkor is megmarad a tervező, céljelölő és a céljaikért erőfeszítést tevő attitűdre, ha kontrolláljuk a különböző erőforrásokat.

4. ábra: Mi valószínűsíti a tervező, céljelölő, és a célokért erőfeszítést tevő attitűdöt (exp (B) ábrázolása)

A célok, tervek és a szubjektív életminőség összefüggései az erőforrás indexekkel

Az 5. ábra 7x3 keresztábra elemzés eredményeit mutatja be. A Cramer's V mutató értékeit mutatjuk be, amely az összefüggések erősségét jelzi. Az ábrán az összefüggések szignifikanciáját is jelöljük³. Hogy könnyebben el tudjuk végezni az összehasonlításokat, az aggregált mutatók (így az aggregált cél- és SWB mutatók) erőforrásokkal való összefüggéseinek erősségét elemeztük.

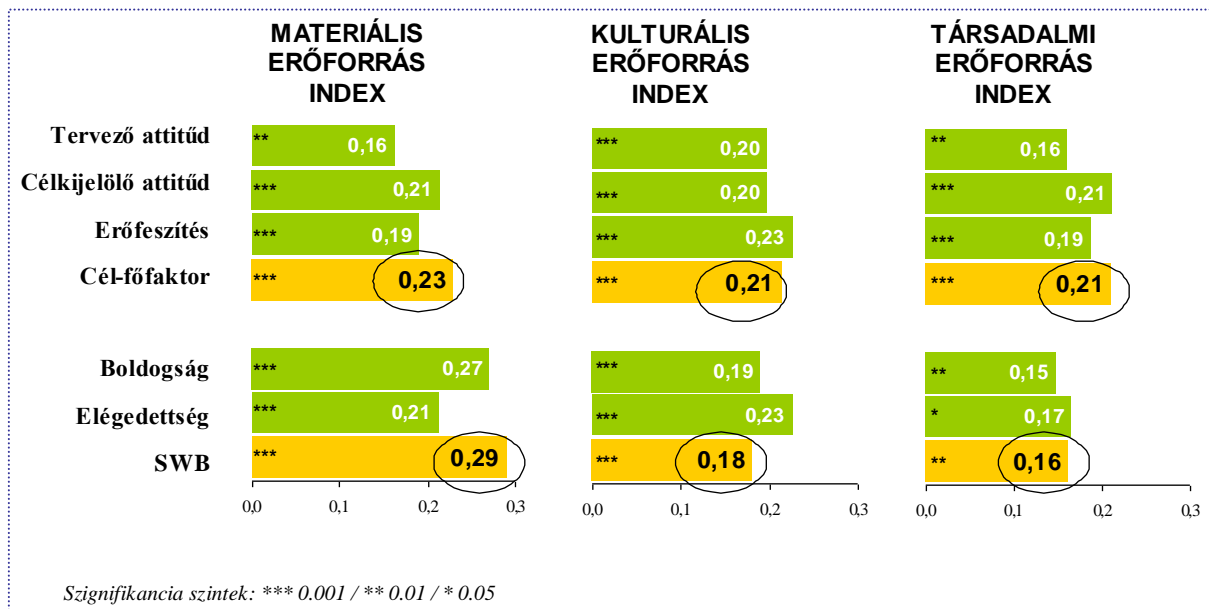
A cél változók közös faktorát hasonlóan számoltuk ki, mint az SWB indexet: a három eredeti cél-változót (tudatosan tervezi-e életét, van-e /emlélt-e célt és tett-e erőfeszítést céljai megvalósítása érdekében) standardizáltuk, majd főfaktoranalízissel egyetlen közös faktort hoztunk létre, amelyet cél-index faktornak nevetünk el⁴.

³ A Cramer's V mutató értéke minél közelebb van 1-hez, annál erősebb az adott összefüggés.

⁴ A főfaktoranalízis során létrejövő főfaktor 87%-ban magyarázza a három összetevő változó varianciáját. A főfaktor legerősebb komponense a céljelölő attitűd (emlélt-e valamilyen célt a kérdezett): a főfaktor és e változó közötti korrreláció értéke 0,961. Hasonlóan magas és pozitív az összefüggés a főfaktor és a tudatosan

Mind a 6 (bekeretezett) összefüggést-jelző Cramer's V mutató szignifikáns és viszonylag erős összefüggést jelez. De nemcsak a célok, hanem az SWB is szorosan összefügg az erőforrásokkal. A kulturális és társadalmi erőforrások indexe valóban erősebben függ össze a cél-változókkal, mint az SWB-változókkal. Ezzel szemben, a materiális erőforrás index az SWB-vel mutat erősebb összefüggést, és nem a cél változók közös faktorával.

5. ábra: Tervező, célkijelölő és célmegvalósító attitűd, illetve az SWB összefüggése az erőforrásokkal (Cramers' V ábrázolása)

A tervező és célkijelölő attitűd összefüggése a szubjektív életminőséggel

Az alábbi ábra is keresztábra elemzések eredményeit mutatja be, és a százalékos értékeket ábrázoljuk. Az összefüggések szignifikanciáját is jeleztük (amelyek szintén a keresztábra elemzésekben kiszámolt Cramer's V mutatók szignifikanciáját jelzik). A pozitív összefüggések egyértelműek minden keresztábra esetében. Magasabb az SWB-jük, boldogabbak és elégedettebbek azok: akik tervezőnek vélik magukat, akinek van céljuk és már tettek is erőfeszítést érte.

Mivel a cél-változókat t1 időpontban, az SWB változókat t2 időpontban mértük, feltételezzük, hogy itt egy oksági hatást mértünk (más kutatások, longitudinális vizsgálattal is bizonyították az oksági viszont, ez erősíti feltételezésünket).

tervező attitűd között (0,913). A főfaktor egyedüli negatív komponens ez erőfeszítést tevő attitűd, a korreláció értéke ---0.923. A változók (erőfeszítést tevő attitűd) hiányzó eseteit (7 eset) nem helyettesítettük az átlaggal (listwise procedure).

6. ábra: A tervező, célkijelölő és erőfeszítést tevő attitűd összefüggése a szubjektív életminőséggel, keresztábra elemzések (%)

		Magas SWB-jű személyek aránya (t2)	Boldog személyek aránya (t2)	Elégedett személyek aránya (t2)
(t1)	Total	64	69	22
	Nem tervező ***	57	63	17
	Tervező attitűd	77	81	30
	Nincs célja ***	48	55	14
	Van célja	74	78	27
	Nem tett ***	52	58	17
	Erőfeszítés	74	78	26

Szignifikancia szintek: *** 0.001 / ** 0.01 / * 0.05

N=633

A célok, tervek összefüggései a szubjektív életminőséggel

A cél-változók hatásait logisztikus regressziós elemzésekkel ellenőriztük. Összesen 9 logisztikus regressziós modellt, 3-3 modellt futtatunk mind az SWB, mind a boldogság és az elégedettség becslésére. A függő változók az SWB, a boldogság és az elégedettség dichotomizált változatai, ahol a változók 1 értéke a magas SWB-t, boldog és elégedett egyéneket jelöli, míg a változók 0 értékei az alacsony SWB-t, boldogtalan és elégedetlen egyéneket.

Kontroll változókként a demográfia jellemzőket, valamint az erőforrás indexeket vontuk be. Mindegyik változó csoportot egy-egy egymás után következő lépésben vontuk be. Majd a három magyarázó változót (tudatosan tervező-e, van-e célja és tett-e valamit elérése érdekében) egyesével vontuk be az elemzésekbe, mintegy harmadik lépésként. Mindegyik cél változó hatását külön modellekben elemeztük.

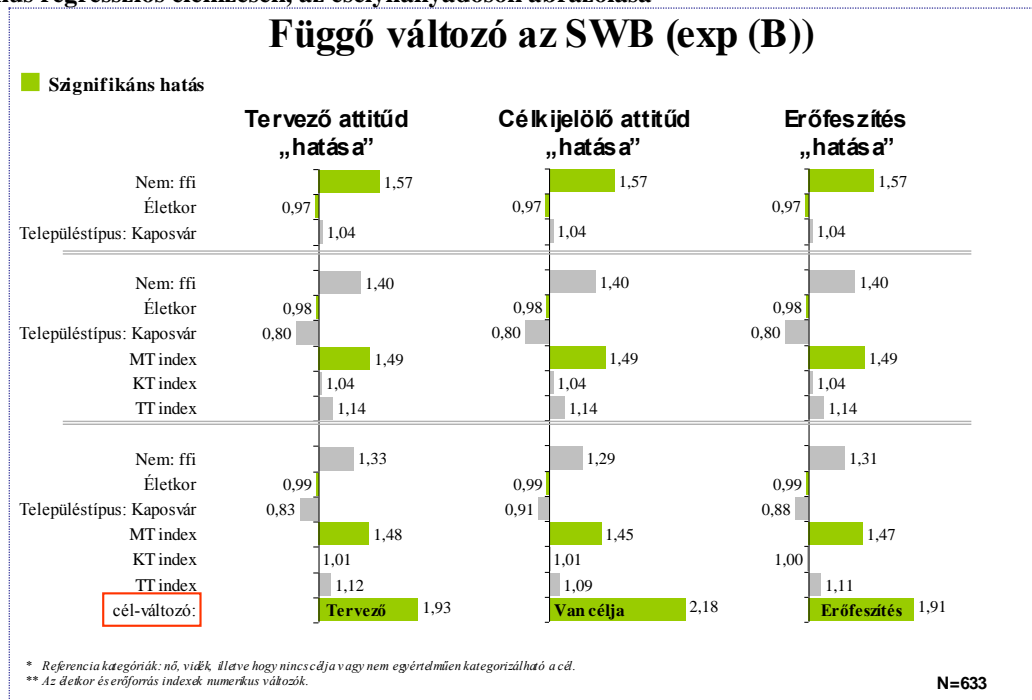
Így a modellek becslésének jóságát jelző mutató a -2LL mutató, és ennek szignifikáns változása egy-egy új lépés során. (ld 3. Függelék)

Az 3. Függelékben bemutatott modell mutatók jelzik, hogy a demográfiai változókat tartalmazó block mind a 9 modellben (3 SWB modell, 3 boldogság modell és 3 elégedettség modell) szignifikánsan javít az SWB változók becslésén. Az erőforrások block bevonása is mind a 9 modellben szignifikánsan javított a magas SWB-t, boldogságot és elégedettséget becsülő modellek illeszkedésén. Végül, mikor harmadik lépésben bevontuk a magyarázó cél-változóinkat (tudatosan tervez-e, említett-e célt, tett-e erőfeszítést céljaiért), akkor azt tapasztaltuk, hogy a cél változók javítanak mind az SWB-t, mind a boldogságot becsülő modellek illeszkedésén, de az elégedettség modell esetében nem egyértelműek az eredmények. Az elégedettség varianciájának magyarázatához nem tesznek hozzá sokat a cél változók. Az elégedettséget is inkább az erőforrásokat tartalmazó modell tudja jól becsülni, ezen belül a kulturális erőforrások nem, de a materiális és társadalmi erőforrások igen.

A következő, 7.-10. ábrákon a logisztikus regresszió elemzések során kiszámolt esélyhányadosokat mutatjuk be (exp (B)). Amint már az előbbieken is jeleztük, nem az esélyhányados numerikus értéke, hanem az „iránya” értelmezhető, vagyis az, hogy nagyobb, vagy

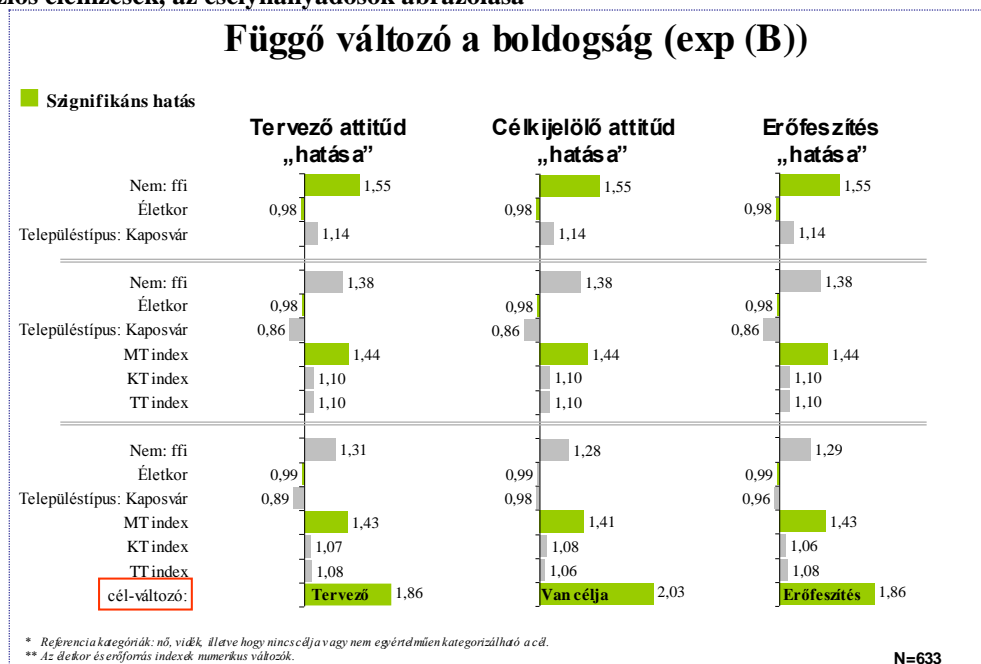
kisebb mint egy. Az egynél nagyobb esélyhányadosokkal bíró változók valószínűsítik, hogy az egyének a magas szubjektív életminőségű, a boldog és az elégedett személyek közé tartozik, és nem az alacsony szubjektív életminőségű, a boldogtalan és elégedetlen személyek közé.

7. ábra: A tervező, céljelölő, erőfeszítést tevő attitűd összefüggése a szubjektív életminőséggel, logisztikus regressziós elemzések, az esélyhányadosok ábrázolása

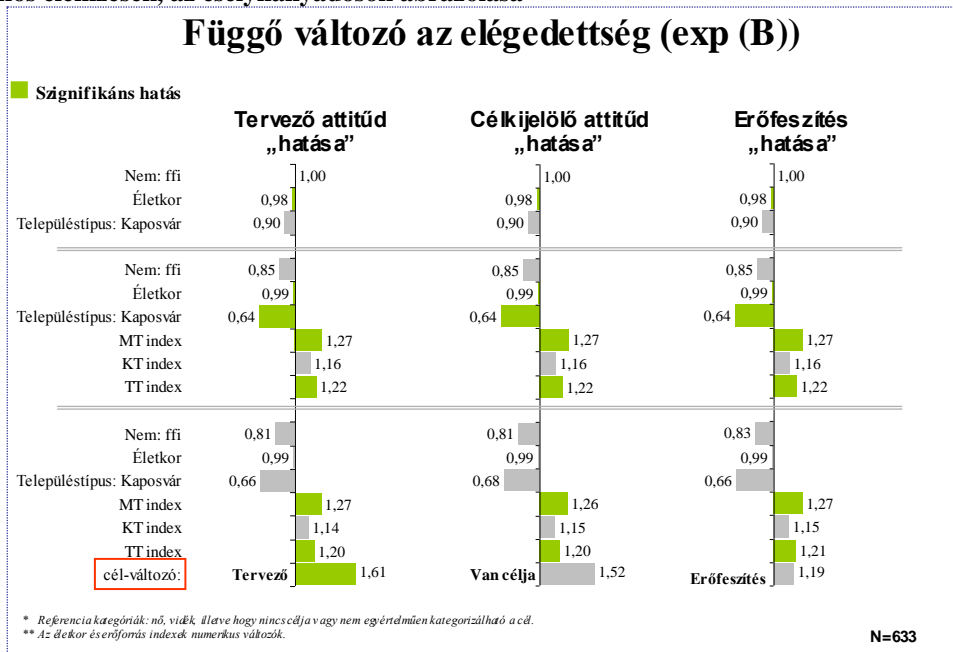
A demográfiai jellemzőktől és a különböző erőforrásoktól függetlenül, a magas szubjektív életminőségű személyek közé tartoznak mindazok, akik tudatosan terveznek, akiknek van céljuk, és akik tesznek is erőfeszítést céljaikért. Együtt vizsgálva a demográfiai jellemzőket, erőforrás indexeket és adott cél változót, akkor a demográfiai jellemzők közül csak az életkor jelez szignifikáns összefüggést (függetlenül az erőforrásoktól és a cél változótól), illetve az erőforrás indexek közül csak a materiális erőforrás index (függetlenül a demográfiai jellemzőktől és cél változótól) a szubjektív életminőséggel. Megjegyezzük, hogy amikor csak a demográfiai jellemzőket és szubjektív életminőség összefüggéseit vizsgáltuk (1. block), akkor a korcsoport mellett a nem is szignifikáns összefüggést jelzett, de amint bevontuk az erőforrás indexeket (2. block), eltűnt a nem szignifikáns hatása. Az életkoré ekkor is megmaradt.

8. ábra: A tervező, célkijelölő, erőfeszítést tevő attitűd összefüggése a boldogsággal, logisztikus regressziós elemzések, az esélyhányadosok ábrázolása

A demográfiai jellemzőktől és a különböző erőforrásoktól függetlenül, mindazok a személyek boldogok, akik tudatosan terveznek, akiknek van céljuk, és akik tesznek is erőfeszítést céljaikért. Együtt vizsgálva a demográfiai jellemzőket, erőforrás indexeket és adott cél változót, az előző eredményekhez hasonlóan, a demográfiai jellemzők közül csak az életkor jelez két modellben szignifikáns összefüggést a boldogsággal (függetlenül az erőforrásoktól és a cél változóktól), illetve az erőforrás indexek közül csak a materiális erőforrás index (függetlenül a demográfiai jellemzőktől és cél változóktól). A kivételt a *célkijelölő változó hatása a boldogságra* modell esetében találjuk: az életkor és célkijelölő attitűd között nem szignifikáns az összefüggés, ha a demográfiai jellemzőket és erőforrás indexeket is kontrolláljuk. De ennél a modellen is, akárcsak a tervező attitűd, illetve az erőfeszítő attitűd hatásai a boldogságra modellekben, az életkor és boldogság között szignifikáns volt az összefüggés, 1. ha csak a demográfiai jellemzők hatásait vizsgáltuk, illetve 2. amikor a demográfiai jellemzők és erőforrás indexek együttes hatásait vizsgáltuk. Hasonlóan, mint a szubjektív életminőséget becsülő modellek esetében, a korcsoport mellett a nem is szignifikáns összefüggést jelzett, amikor csak a demográfiai változókat vontuk be a boldogságot becsülő modellekbe, és amint bevontuk az erőforrás indexeket, újra eltűnt a nem szignifikáns hatása.

9. ábra: A tervező, célkijelölő, erőfeszítést tevő attitűd összefüggése az elégedettséggel, logisztikus regressziós elemzések, az esélyhányadosok ábrázolása

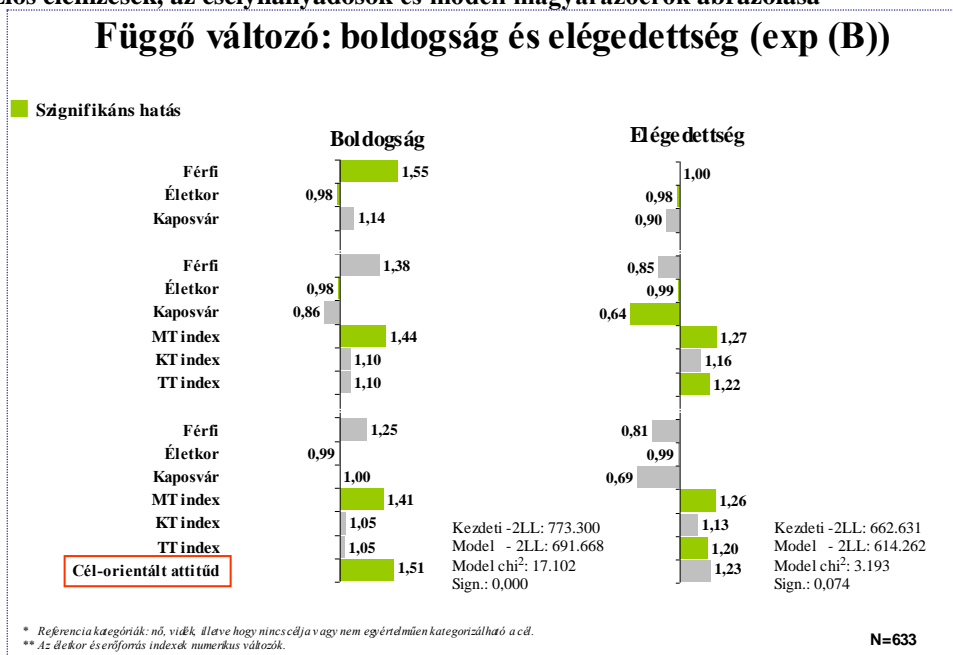

Az előző modellektől eltérően, az elégedettséget becsülő modellek teljesen másképp viselkedtek. A demográfiai jellemzőktől és a különböző erőforrásoktól függetlenül egyetlen cél-változó van szignifikáns összefüggésben az elégedettséggel: a tudatosan tervező attitűd. Se a célkijelölő, se az erőfeszítést tevő attitűd nem függ össze az elégedettséggel. Ha egyszerre vonjuk be a demográfiai jellemzőket, az erőforrás indexeket, illetve az adott cél-változókat az elégedettséget becsülő modellekbe, akkor a demográfiai jellemzők közül egyetlen olyan sincs, amely az elégedettséget valószínűsítene az elégedetlenséggel szemben. Az erőforrás indexek közül azonban mind a materiális, mind a társadalmi erőforrás indexek valószínűsítik az elégedettséget, vagyis, azok az egyének, akiknél magas a materiális, illetve a társadalmi erőforrás index értéke, inkább tartoznak az elégedett, mintsem az elégedetlen személyek közé.

Ha csak a demográfiai jellemzők hatásait vizsgáltuk, akkor az alacsony életkor valószínűsíti az elégedettséget. Míg ha a demográfiai jellemzők és erőforrás indexek együttes hatásait vizsgáljuk, akkor az életkor mellett szignifikáns összefüggést jelez a településtípus is az elégedettséggel, illetve az erőforrás indexek közül a materiális és társadalmi erőforrás indexek. Amint láttuk, az erőforrás indexek hatása akkor is megmaradt, ha a soron következő lépésben bevontuk az adott cél-változót (bármelyiket a három közül), a demográfiai jellemzők hatása azonban „felszívódott”.

Az utolsó, negyedik hipotézisünk megválaszolása céljából készítettük az utolsó, 10. ábrán bemutatott elemzéseket. Az eredmények azt jelzik, hogy a közös cél főfaktorot tartalmazó modell szignifikánsan javít a boldogságot becsülő modell illeszkedésén, de az elégedettséget becsülő modell illeszkedésén nem. A cél-faktor bevonásával logisztikus regressziós modell „becslő ereje” szignifikánsan változott, a boldogság-modell esetében (Model chi2 = 17,102, szignifikancia 0,000), míg az elégedettség modell esetében nem (Model chi2 = 3,193, szignifikancia 0,074).

10. ábra: A cél-orientált attitűd összefüggése a boldogsággal, illetve elégedettséggel, logisztikus regressziós elemzések, az esélyhányadosok és modell magyarázóerők ábrázolása

Ha a boldogságot, illetve elégedettséget becslő modellekbe egyszerre vonjuk be a demográfiai jellemzőket, az erőforrás indexeket, és a cél változók közös faktorát (nevezzük célorientált attitűd faktornak), akkor a célorientált attitűd szignifikánsan képes becsleni azt, hogy az egyén a boldog személyek közé tartozik-e, de azt már nem, hogy az elégedett személyek közé tartozik-e. Ugyanis, míg a célorientált attitűd és boldogság között szignifikáns, addig a célorientált attitűd és elégedettség között nem szignifikáns a kapcsolat⁵.

A demográfiai jellemzők közül egyetlen olyan sincs, amely akár a boldogságot, akár az elégedettséget valószínűsítene. Az erőforrás indexek közül azonban a materiális erőforrás index mind a boldogsággal, mind az elégedettséggel szignifikáns összefüggésben áll, míg a társadalmi erőforrás index az elégedettséggel van szignifikáns összefüggésben (függetlenül a demográfiai jellemzőktől és célorientált attitűdtől).

Ha csak a demográfiai jellemzők hatásait vizsgáltuk, akkor az alacsony életkor mind a boldogságot, mind az elégedettséget valószínűsíti, a nem (a férfiak boldogabbak) csak a boldogságot. Ha a demográfiai jellemzők és erőforrás indexek együttes hatásait vizsgáljuk, akkor az életkor szignifikáns hatása megmarad mind a boldogsággal, mind az elégedettséggel. A boldogságot az életkor mellett még a materiális erőforrás index magas értéke is valószínűsíti. Az elégedettséget pedig a településtípus (Kaposvár vidékén élők elégedettebbek), valamint a materiális és társadalmi erőforrás indexek valószínűsítik? Minél több van valakinek a materiális, illetve a társadalmi erőforrásokból, attól elégedettebb, függetlenül a demográfiai jellemzőitől. Amint láttuk, ezek a szignifikáns hatások nagyrészt fennmaradnak akkor is, amikor a legvégén bevonjuk a célorientált attitűd változót: egyedül a településtípus és elégedettség közötti szignifikáns hatás tűnik el.

⁵ 0,05 szignifikancia szinten nem szignifikáns a kapcsolat. És ebben az írásban azt tekintjük szignifikáns kapcsolatnak, ha az 0,05 szinten az. Jelen esetben azonban érdemesnek tartjuk kiemelni, hogy 0,10 szignifikancia szinten a célorientált attitűd és az elégedettség között szignifikáns a kapcsolat.

5. Összegzés

Az első hipotézis azt a kettős feltevést fogalmazta meg, hogy az erőforrások szoros pozitív kapcsolatban állnak a céljelölő, tervezői és célmegvalósító attitűddel, de gyengébb kapcsolatban a szubjektív jóléttel. A feltevés első része igaz, az erőforrások és a célok, tervek összefüggése erős és a kapcsolat pozitív. Hasonlóan erős és pozitív azonban az erőforrások és a szubjektív jólét összefüggése is, - a hipotézis második része tehát nem teljesül.

A második hipotézis a célok, tervek és a szubjektív jólét között pozitív oksági kapcsolatot feltételezett. A feltételezésre az adott módot, hogy az empirikus vizsgálat panel jellegű volt, így az időbeli eltérés valószínűsítette az oksági összefüggést. Ez a feltevésünk is teljesült, a célok, tervek, erőfeszítések és a szubjektív jólét között pozitív kapcsolat van. S mivel a célok, tervek $t(0)$, míg az elégedettség, boldogság $t(1)$ időpontbeli állapotot tükröznek, a kapcsolat oksági jellegű.

Harmadik feltevésünk arra utalt, hogy a tervező attitűd és a szubjektív jólét közötti összefüggés akkor is fennáll, ha a materiális, kulturális és társadalmi erőforrásokkal kontrolláljuk. Ez a feltevés is teljesült, az erőforrás-indexek és a demográfiai változók hatásával kontrollálva is találtunk pozitív oksági összefüggést a célok, tervek, erőfeszítések és a szubjektív jólét között. Ami tehát azt jelenti, hogy a körülményekhez igazított célokkal és tervekkel rendelkező értelmes élet pozitív hatással van az elégedettségre és a boldogságra, függetlenül attól, hogy milyen anyagi, kulturális, vagy társadalmi körülményekkel rendelkezünk.

Feltételeztük azt is, hogy a tervező, célmegvalósító attitűdök erősebben függenek össze a boldogsággal, mint az elégedettséggel, mivel a tervező beállítottság magában hordhatja a fennállóval való elégedetlenséget is, de proaktív magatartásként, nagyobb örömet, belső harmóniát valószínűsít. Azt tapasztaltuk, hogy a három célváltozó egyformán hat az SWB-re és boldogságra is (bármelyik attitűd a magas SWB-t és boldogságot valószínűsíti). Az elégedettségre azonban csak a tervező attitűd hat, ha kontrolláljuk a demográfiai változókat és erőforrásokat. Ami az összefüggések intenzitását illeti, erre vonatkozóan olyan modelleket állítottunk össze, amelyekben a függő változók az elégedettség és a boldogság dichotom változói voltak, a magyarázó tényezők között pedig szerepeltek az erőforrások és a demográfiai tényezők mellett a célok, tervek, erőfeszítések változói is. Azt láttuk, hogy a célváltozók közül több mutatott összefüggést a boldogsággal, mint az elégedettséggel a kontrollált modellekben. Így lényegében azt kellett ellenőriznünk, hogy a modelleknek mekkora a magyarázó ereje, s hogy a tervezői attitűd melyik szubjektív jóléti indikátorral mutat erősebb összefüggést. E számításokból arra derül fény, hogy a boldogságot a cél-változók némiképp erősebben magyarázták, mint az elégedettséget, az összefüggést azonban nem tekinthetjük erősnek. Az értelmes élet változóiból egy szintetizáló cél-terv-erőfeszítés főfaktort kellett kialakítani, s azzal magyarázni a szubjektív jólét két komponensét. E számítások szerint is erősebb az összefüggése az értelmes élet változójának a boldogsággal, mint az elégedettséggel.

Az, hogy az erőforrások és a proaktív attitűdök között pozitív összefüggés van egyfajta hétköznapi cáfolatát adja a Buddenbrook-effektus általános érvényességének. Az ambíciók nem hanyatlanak az erőforrások halmozódásával párhuzamosan.

Akinek több van, akinek a materiális, kulturális és társadalmi erőforrások kedvezőbb kombinációi állnak rendelkezésre, az a célok, tervek, erőfeszítések kedvezőbb kombinációival is rendelkezik. Ami pedig a proaktív attitűdök és az a szubjektív jólét közötti pozitív összefüggést illeti, ez önmagában természetesen nem meglepő. Am korábbi kutatásokból úgy tűnik, hogy a reaktív

akciópotenciál és a szubjektív jólét között nincs érdemi kapcsolat, tehát az elégedetlenség és boldogtalanság nem forrása, nem megfelelő magyarázata a kivonulásnak és a tiltakozásnak.

Irodalom

Allardt, E. (2001 (1993)) *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*. In: Nussbaum M.-A. Sen (eds.) *The Quality of Life*. Oxford, Oxford U.P.

Andorka R.-T. Kolosi—R. Rose- Gy. Vukovich (eds.) (1999) *A Society Transformed. Hungary in Time-Space Perspective*, Bp., CEU Pr.

Andorka, R. - Harcsa, I. (1990): *Modernization in Hungary in the long and short run measured by social indicators*. *Social Indicators Research*. Vol.23. Nos. 1-2.

Andrews, F. M. és S. Withey (1976). *Social indicators of well-being. American Perceptions of life-quality*. New York: Plenum Press.

Argyle, M. (1999). *Causes and correlates of happiness*. In D. Kahneman, E. Diener, és N. Schwarz (Eds.). *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 353-373). New York: Russell Sage Foundation.

Barker, T.C.-Levy-Leboyer M. (1982) *An Inquiry into the Buddenbrooks Effect in Europe*, in: L. Hannah (ed.) *From Family Firm to Professional Management: Structure and Performance of Business Enterprise*, Akadémiai K. Bp. pp-9-25.

Berger-Schmitt R-H.-H. Noll (2000), *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*, Mannheim, ZUMA, EURreporting Working Paper No.9.

Brandstaetter, V., Lengfelder, A., és Gollwitzer, P.M. (2001). *Implementation intentions and efficient action initiation*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 946–960.

Brunstein, J.C. (1993). *Personal goals and subjective well-being: A longitudinal study*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1061–1070.

Brunstein, J.C., Schultheiss, O.C. és Graessman, R. (1998). *Personal goals and emotional well-being: The moderating role of motive dispositions*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 494–508.

Campbell, A., P. E. Converse és W. L. Rodgers (1976). *The Quality of American Life*. New York: Russel Sage Foundation.

Cohen, G.A (2001(1993)) *Equality of What? On Welfare, Goods and Capabilities*. In: Nussbaum,M.C-A.Sen (eds) *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Pr.

Communication from the Commission (2000) *Social Trends: Prospects and Challenges*. Commission of the European Communities. Brussels

Deci, E. L. és Ryan, R. M. (1985b). *Intrinsic motivation and self-determination in human behaviour*. New York: Plenum Press.

Delhey J.-V. Tobsch (2000), *Understanding Regime Support in New Democracies. Does Politics Really Matter More Than Economics?* Berlin, WZB

Diener E. – E. M. Suh (1999) *National Differences in Subjective Well-being*. In: Kahneman D.-E Diener. -N. Schwartz (eds) (1999) *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*. N.Y., Russel Sage Foundation

Diener E.-E. M. Suh- S.Oishi (1997) *Recent findings on subjective well being*, in: *Indian Journal of Clinical Psychology*

Diener, E. és Biswas-Diener, R. (2000a). *New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge*. (Web-page created by Ed Diener, <http://s.psych.uiuc.edu/~ediener/hottopic/paper1.html>)

- Diener, E. és Biswas-Diener, R. (2000b). Income and subjective well-being: Will money make us happy? Manuscript submitted for publication.
- Diener, E., és Oishi, S. (2000). Money and happiness: Income and subjective well-being across nations. In E. Diener és E. M. Suh (Eds.) Subjective well-being across cultures. Cambridge, MA: MIT Press.
- Feldman T.R.- Assaf S. (1999) Social Capital: Conceptual Frameworks and Empirical Evidence. An Annotated Bibliography., World Bank, Social Capital Initiative W.P. No. 5.
- Halisch, F. és Geppert, U. (1998). Motives, personal goals, and life satisfaction in old age: First results from the Munich Twin Study (GOLD). Munich, Germany: Max Planck Institute for Psychological Research.
- Hegedűs R. (2001) Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából. Szociológiai Szemle 2. sz. pp. 435-450.
- Inglehart, R. és Klingemann, H-D. (2000). Genes, culture, democracy and happiness. In E. Diener és E. Suh (Eds.), Subjective well-being across cultures, Cambridge, MA: MIT Press.
- Inglehart, R.-Klingemann, H-D. (2000). Genes, culture, democracy and happiness. In E. Diener és E. Suh (Eds.), Subjective well-being across cultures, Cambridge, MA: MIT Press.
- Kahneman, D. (1999). Objective happiness. In D. Kahneman, E. Diener, és N. Schwarz (Eds.), Wellbeing: The foundations of hedonic psychology (pp. 3–25). New York: Russell Sage Foundation.
- Lengyel Gy. (2001/2002) Action potential, exit and radical voice *Angewandte Sozialforschung* (22) Nos.1-2, pp. 44-56.
- Lengyel Gy.-Hegedűs R. (2002) A szubjektív jólét objektív tényezői nemzetközi összehasonlításban. In: Lengyel Gy. (szerk.). Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. Bp.BKÁE
- Lengyel Gy.-Janky B. (2003) A szubjektív jólét társadalmi feltételei. *Esély* 1. sz., pp. 3-25.
- Nussbaum,M.C-A.Sen (eds) (2001 (1993)) *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Pr.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York, London
- Rose R. (1998) Trust in Untrustworthy Institutions. Glasgow, Un. of Strathclyde, Studies in Public Policy No.310
- Rose, R. (1998b) Getting Things Done in an Anti-Modern Society: Social Capital. Networks in Russia. Washington D.C., World Bank, Social Capital Initiative W.P. No. 6.
- Rose, R. (1999) What Does Social Capital Add to Individual Welfare? An Empirical Analysis of Russia. Washington D.C., World Bank, Social Capital Initiative W.P. No. 15.
- Rose, R.-C.Haerpfer (1996) Change and Stability in the New Democracies Barometer, Glasgow, Un. of Strathclyde, Studies in Public Policy No.270
- Sandvik, E., Diener, E., és Seidlitz, L. (1993). Subjective well-being: The convergence and stability of self-report and non-self-report measures. *Journal of Personality*, 61, 317-342.
- Sen. A (2001 (1993)) Capability and Well-Being. In: Nussbaum,M.C-A.Sen (eds) *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Pr.
- Serageldin, I. (1998) *The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital* Washington D.C., World Bank, Social Capital Initiative W.P. Nos. 1-2.
- Sheldon, K.M et al (2004). The Independent effect of Goal Content and Motives on Well-Being: it's both what you pursue and why you pursue it. *PSPB*. Vol. 30, No.4, April 2004, 475-486.)
- Sheldon, K.M. (2001). The self-concordance model of healthy goal striving: When personal goals correctly represent the person. In P. Schmuck és K.M. Sheldon (Eds.), *Life goals and well-*

being: Towards a positive psychology of human striving (pp. 18–36). Seattle, Washington: Hogrefe és Huber.

Szabó Laura (2003). A társadalmi támaszt nyújtó személyes kapcsolatháló és a szubjektív életminőség összefüggései az egészség és a mozgáskorlátozott személyek körében. Ph.D. értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. Budapest, 2003.

Szabó Laura (2005) Akciópotenciál, szubjektív jólét, személyes célok (Action potential, subjective well-being, personal goals) (Ms.)

Veenhoven, R. (1997). The utility of happiness. (Web –page created by Ruuth Veenhoven, <http://www.eur.nl/fsw/personeel/soc/veenhoven/index2.htm>)

Függelék

1. Függelék. Az erőforrás indexek összetevőit mérő kérdések:

Materiális erőforrás index:

- Ön jelenleg ...? *Aktív/inaktív*
- Mi az Ön foglalkozása, beosztása a jelenlegi munkahelyén?

Középosztálybeli (önállók, vezetők, szellemi alkalmazottak)

• Mindent egybevetve, most mennyi az Önök háztartásának nettó (adózás utáni) havi összjövedelme (beleértve az Ön jövedelmét is)? / hh

• Az emberek többsége manapság nemcsak a fizetéséből, vagy nyugdíjából él, hanem megpróbál más forrásokból is pénzhez jutni.

"van tőkejövedelme vagy bevétele lakáskiadásból"

Életformáját/életformájukat tekintve Ön a felsoroltak közül melyik társadalmi rétegbe sorolná magát? *1 – alsó osztály / 2 – munkásosztály / 3 – alsó középosztály / 4 – középosztály / 5 – felső középosztály / 6 – felső osztály*

• Ha mindent összeszámolnak amilyük van (házat, lakást, kocsit, telket, szőlőt, földet, takarékbetétet, részvényt, vállalkozói üzletrészt, stb.) az összesen mekkora érték lenne mai áron?

8 – 30 millió forintnál nagyobb / 7 – 25 milliónál nagyobb / 6 – 20 milliónál nagyobb / 5 – 15 milliónál nagyobb / 4 – 10 milliónál nagyobb / 3 – 5 milliónál nagyobb / 2 – 1 milliónál nagyobb / 1 – 1 milliónál kevesebb / 0 – nincs

Kulturális erőforrás index:

- Iskolai végzettsége:

1 – kevesebb, mint nyolc általános / 2 – nyolc általános / 3 – szakmunkásképző / 4 – középiskola / 5 – főiskola vagy felsőfokú oklevelet adó képzés / 6 – egyetem

- Beszél-e ön valamilyen idegen nyelvet? (Legalább alapszinten meg tudja-e értetni magát?)
- Szokott-e újságot (napi-és hetilapokat, folyóiratokat) napilapokat olvasni?
- Van-e Önnek érvényes útlevele?
- Van-e Önöknek otthon működő személyi számítógépük?
- Van-e az Önök otthoni (valamelyik) számítógépében...

„ISDN, ADSL, kábelmodem, AM-Mikro stb.

Társadalmi erőforrás index:

- Vannak-e Önnek barátai?
- Tagja-e valamilyen civil szervezetnek? (egyesületnek, sportegyesületnek, körnek, szakszervezetnek, presbitériumnak, stb)
- Tagja-e bármelyik politikai pártnak?
- Mennyire bízik Ön az országunkban működő különböző intézményekben? az ötös jelenti azt, hogy teljesen megbízik, az egyes azt, hogy egyáltalán nem.

...a politikai pártokban?/ ...a rendőrségben? / ...a kormányban?

- Mit mondana, általában meg lehet bízni az emberekben, vagy pedig az ember soha nem lehet elég óvatos másokkal kapcsolatban?

1 – Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben/ 2 – általában meg lehet bízni az emberekben/ 3 – az ember általában nem lehet elég óvatos másokkal kapcsolatban/ 4 – szinte soha nem lehet elég óvatos másokkal kapcsolatban?

- Kérem válaszoljon, hogy mennyire igazak Önre az alábbi állítások:

„Aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon.”

- Milyen gyakran vitat meg politikai kérdéseket?

2. Függelék: Milyen célokat említettek válaszként a következő nyitott kérdésre: „Meg tudná mondani, hogy jelenleg mi a legfontosabb terve saját, vagy a családja jövőjére vonatkozóan?”

Célok:	%
lakás rendbetétele, bővítése,átalakítása	17
anyagi biztonság megteremtése	15
gyerekek taníttatása	7
család eltartása, gyerekek felnevelése	6
továbbtanulás, iskola befejezése	6
saját ház/lakás	6
gyermek útnak indítása, lakás biztosítása	5
autót venni	4
utazás,nyaralás	4
családalapítás,gyerek	3
Vállalkozás, (mező)gazdálkodás	2
Elköltözés	2
Egyéb	14

3. Függelék: A szubjektív életminőség logisztikus regressziós elemzése, a modell illeszkedését jelző mutatók alakulása

	SWB	BOLDOGSÁG	ELÉGEDETT-SÉG		SWB	BOLDOGSÁG	ELÉGEDETT-SÉG		SWB	BOLDOGSÁG	ELÉGEDETT-SÉG
INITIAL -2 LL	825	781	666	INITIAL -2 LL	825	781	666	INITIAL -2 LL	825	781	666
DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK				DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK				DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK			
MODEL -2 LL	793	753	651	MODEL -2 LL	793	753	651	MODEL -2 LL	793	753	651
Chi ²	31,81	28,50	14,71	Chi ²	31,81	28,50	14,71	Chi ²	31,81	28,50	14,71
Df	3	3	3	df	3	3	3	df	3	3	3
Sig.	0,000	0,000	0,002	Sig.	0,000	0,000	0,002	Sig.	0,000	0,000	0,002
ERŐFORRÁSOK				ERŐFORRÁSOK				ERŐFORRÁSOK			
MODEL -2 LL	752	716	620	MODEL -2 LL	752	716	620	MODEL -2 LL	752	716	620
Chi ²	41,33	36,78	30,81	Chi ²	41,33	36,78	30,81	Chi ²	41,33	36,78	30,81
Df	3	3	3	df	3	3	3	df	3	3	3
Sig.	0,000	0,000	0,000	Sig.	0,000	0,000	0,000	Sig.	0,000	0,000	0,000
TUDATOSAN TERVEZŐ				VAN CÉLJA				TETT ERŐFESZÍTÉST			
MODEL -2 LL	740	707	615	MODEL -2 LL	736	704	617	MODEL -2 LL	740	706	620
Chi ²	11,29	9,14	5,32	Chi ²	15,71	12,28	3,11	Chi ²	11,22	9,76	0,66
Df	1	1	1	df	1	1	1	df	1	1	1
Sig.	0,001	0,002	0,021	Sig.	0,000	0,000	0,078	Sig.	0,001	0,002	0,418